

УДК 378.091.12-057.4:37.041]:001.8(045)

*ВЕРОНІКА ОДАРЧЕНКО, кандидат педагогічних наук,
доцент, професор кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад "Харківська гуманітарно-педагогічна
академія" Харківської обласної ради, Україна,
ORCID ID 0000-0003-1268-0309
nika.odarchenko@gmail.com*

УПРАВЛІННЯ ОСОБИСТІСНО ПРОФЕСІЙНИМ РОЗВИТКОМ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ТЕОРЕТИКО- МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ

*VERONIKA ODARCHENKO, Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Professor of the Department of Pedagogy,
Psychology, Primary Education and Educational Management
Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical
Academy" of Kharkiv Regional Council, Ukraine*

MANAGEMENT OF PERSONAL AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC AND TEACHING EMPLOYEES: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL SUBSTANTIATION OF THE PROBLEM

У статті на основі аналізу науково-педагогічної та управлінської літератури розкрито теоретико-методологічні проблеми управління особистісно професійним розвитком науково-педагогічних працівників. Обґрунтовано авторську наукову позицію з цієї проблеми; розкрито сутність та зміст зазначеного феномена. Управління розвитком особистості розглядається як процес зростання, еволюції та становлення індивіда як унікальної особистості, що включає в себе організацію діяльності, направлену на формування фізичних, когнітивних, емоційних та соціальних аспектів людини. У дослідженні за аналізом психолого-педагогічної літератури розкриті складові розвитку особистості.

Ключові слова: управління, розвиток, особистість, особистісно професійний розвиток, людина, індивід, функції, науково-педагогічний працівник.

Summary. The article, based on the analysis of scientific and pedagogical and managerial literature, reveals the theoretical and methodological problems

of managing the personal and professional development of scientific and pedagogical workers. The author's scientific position on this problem is substantiated. The essence and content of the mentioned phenomenon is revealed. Management of personality development is considered as a process of growth, evolution and formation of an individual as a unique personality, which includes the organization of activities aimed at the formation of physical, cognitive, emotional and social aspects of a person. In the study, based on the analysis of psychological and pedagogical literature, the components of personality development were revealed.

Key words: management, development, personality, personal and professional development, human, individual, functions, scientific and pedagogical worker.

Meta: на основі аналізу науково-педагогічної та управлінської літератури з'ясувати проблеми управління особистісно-професійним розвитком науково-педагогічних працівників.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Зміни соціокультурного

середовища привели до трансформації парадигми освіти та створення нових вимог до майбутнього фахівця. Мета, що визначена Концепцією розвитку педагогічної освіти, спрямована на вдосконалення системи педагогічної освіти для створення бази підготовки педагогічних працівників нової генерації, створення умов для залучення до педагогічної діяльності фахівців інших професій та забезпечення умов для становлення і розвитку сучасних альтернативних моделей безперервного професійного та особистісного розвитку педагогів.

Нам імпонує думка А. Харківської, котра наголошує, що сьогодні необхідною є "якісна багаторівнева підготовка висококваліфікованих спеціалістів, які успішно конкурують на ринку праці, здатні безперервно вдосконалювати свої професійні та універсальні знання, професійно саморозвиватися тощо" (Харківська, 2021). Це означає, що нова концепція освіти потребує удосконалення педагогічної діяльності науково-педагогічних працівників і досягнення ними високого особистісно професійного розвитку, а отже, виникає необхідність в управлінні цим процесом.

Аналіз досліджень і публікацій.

Психологічне осмислення проблеми функціонування, становлення та розвитку особистості розглядали С. Максименко, В. Зливкова, С. Кузікова, О. Завгородня, Н. Бочаріна та ін.; педагогічні аспекти розвитку особистості - В. Андрєєв, О. Бережнова Л. Зязюн, Є. Клімов, Л. Рибалко, Г. Селевко, А. Чурсіна та інші. Дотичними до питання особистісного розвитку є праці, які стосуються теоретичних і методологічних засад професійного розвитку, що досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені: О. Дубасенюк, В. Ягупов, В. Кремінь, Н. Гузій, Л. Колосова, А. Кеннеді (А. Kennedy), М. Кутас, М. Кириченко, В. Олійник, О. Савченко, Г. Пономарьова, О. Раковець, Л. Сігасва, А. Харківська та інші.

Незважаючи на широке коло досліджень, що розкривають різні аспекти педагогічної взаємодії, на даний момент не можна говорити про існування цілісного дослідження, у якому було б надано об'єктивне осмислення та наукове обґрунтування проблеми управління особистісно професійним розвитком науково-педагогічних працівників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для більш ґрунтовного розуміння проблеми особистісно-професійного саморозвитку науково-педагогічних працівників необхідно розглянути основні дефініції дослідження, а саме: "розвиток", "розвиток людини", "особистісний розвиток", "професійний розвиток", "особистісно-професійний розвиток", а також детально зупинитися на теоретично-му аналізі означеного питання.

З психолого-філософської позиції, визначення рушійних сил і чинників розвитку людини можна розглядати двома підходами. Аристотель, Я. Коменський, Ж. Ж. Руссо, З. Фрейд є фундаторами ендогенного напрямку, що в основі своєї ідеології розглядає значення біологічного фактора як основного чинника розвитку особистості. Одноголосно представники даного напрямку розглядають середовище, навчання і виховання як процес, що може впливати на прискорення або гальмування природного розвитку. Кардинально протилежний погляд мають ідеологи екзогенного напрямку,

зокрема Д. Роттер, Б. Скіннер, Е. Торндайк, котрі вважають, що основоположну роль у розвитку людини треба приділяти соціальним чинникам, бо саме середовище є визначним фактором, вплив якого бачиться незворотним (Сагач, 2021, с. 54). В. Ягупов розглядає визначений аспект, зосереджуючи увагу на закономірностях розвитку; характеризує поступальний характер, неперворотність, єдність протилежностей, що борються та є внутрішньою рушійною силою даного процесу. "Розв'язання внутрішніх суперечностей є кроком до нового етапу розвитку, переводячи його на новий виток за взаємозалежності та нерозривного зв'язку всіх боків розвитку" (Ягупов, 2002). О. Сагач у своїх наукових працях виокремлює значення розвитку як поняття, що характеризується ознаками: закономірністю, яка є здатністю системи до відтворення однотипних змін у різних людей; спрямованістю, тобто здатністю системи дотримуватися єдиної внутрішньої лінії розвитку; незворотністю або здатністю до накопичення змін. Визначальну роль у дослідженні розвитку людини психологи відводять розкриттю його механізмів, серед яких виділяють інтеріоризацію, ідентифікацію, компенсацію, відчуження (Сагач, 2021, с. 52). Названі механізми слугують фундаментом для взаємовпливу середовища та особистості. Погоджуємося з науковою позицією О. Сагач (Сагач, 2021), М. Морозової, (Морозова, 2015), С. Сеґеда (Сеґеда, 2018), що розвиток є об'єктивним процесом внутрішніх (якісних, кількісних) послідовних змін духовних і фізичних сил людини під впливом керованих та некерованих, внутрішніх і зовнішніх чинників; особистий розвиток є зміною властивості особистості під впливом накопиченого досвіду, психічних процесів, формування характеру, здібностей, самосвідомості, світогляду, особистих якостей і характеристик.

Наступним відповідно до алгоритму дослідження, доцільно здійснити порівняльно-критичний аналіз термінів "розвиток людини" і "розвиток особистості".

Розвиток людини вважається процесом кількісних і якісних змін в

організмі під впливом різноманітних детермінантів – зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих. Результат розвитку людини – це становлення її як біологічного виду і як соціальної істоти. Біологічне в людині характеризується фізичним розвитком і включає в себе морфологічні, біохімічні та фізіологічні зміни. Соціальні зміни в людині передбачають її активне опанування соціального досвіду і перехід його у внутрішній світ, усвідомлену активну участь у суспільно корисній діяльності та виконання певних соціальних ролей. Охарактеризовані напрями розвитку людини: анатомо-фізіологічний (збільшення і розвиток кісткової та м'язової систем); психічний (формування свідомості, самосвідомості, провідних рис властивостей особистості, когнітивних, почуттєвих і вольових процесів тощо); соціальний (набуття соціального досвіду, у т. ч. духовного, опанування соціальних функцій тощо). Сукупність змін приводить до переходу індивіда в категорію особистості та набуття нею своєї неповторності й оригінальності, тобто індивідуальності. Отже, розвиток людини як особистості має у психології дві сторони: об'єктивну і суб'єктивну (Ягупов, 2002).

Порівняльно-критичний аналіз понять "розвиток людини" і "розвиток особистості" представлено в табл. 1.

Отже, у контексті нашого дослідження визначені категорії є близькими за значенням, тому розглядаємо їх через призму універсальності, як поступовий процес, який відбувається впродовж життя людини і передбачає різноманітні аспекти: фізичний, інтелектуальний, емоційний, соціальний і духовний розвиток.

Людська особистість розвивається фізично, психологічно, розумово та соціально, таким чином особистості можна представити у вигляді схеми (рис. 1), де: фізичний – комплекс морфофункціональних властивостей організму, який визначає запас його фізичних сил (Іванько, 2013, с. 4); психологічний – характеризується рівнем розвитку пам'яті, здатністю виконувати мисленні операції, швидкістю проходження психічних реакцій (Бірук, 2021, с. 44); розумовий –

Таблиця 1

Порівняльна характеристика понять «розвиток людини» та «розвиток особистості»

Об'єкт дослідження	
Охоплює загальну еволюцію фізичних, психологічних та соціальних аспектів людського розвитку. Це включає в себе фізичний зріст, розвиток когнітивних навичок, зміни в соціальних ролях і функціях тощо	Спеціалізується на внутрішньому розвитку і трансформації індивіда в якісному сенсі. Це означає зміни в системі цінностей, внутрішньої самоідентифікації, розвитку характеру, моральних переконань і так далі
Характер змін	
Спричинений зовнішніми факторами: фізичні оточування, соціальні умови та культурні впливи. Це включає зміни в розмірах, фізичних навичках і навичках спілкування	Більш внутрішній і особистий процес, що відбувається у змінах у сприйнятті свого «Я» цінностях, моральних принципах, ставленні до себе та інших тощо
Мета	
Спрямований на досягнення певних зовнішніх цілей: отримання освіти, покращення фізичного здоров'я, розвиток професійних навичок тощо	Спрямований на досягнення внутрішньої гармонії, розуміння себе, удосконалення характеру та внутрішньої самопереконаності
Часовий аспект	
Може бути сприйнятий як поступовий процес, що триватиме протягом усього життя	Може бути певним періодом інтенсивних змін, звичайно, пов'язаних із становленням особистості в ранньому дорослому віці, але також може тривати протягом усього життя

збільшення кількості знань, отриманих у процесі навчання та спілкування в різних середовищах, формування вмін та навичок їх застосування у практичній діяльності, вміння самостійно здобувати знання (Бірук, 2021, с. 45); соціальний – кількісні та якісні зміни особистісних структур у процесі формування фахівця, його соціалізація та виховання в певному середовищі (Бірук, 2021, с. 45).

Серед понятійних характеристик розвитку особистості звернемо увагу на ті, які розкривають дану категорію через діяльність (навчання, професійна підготовка).

Використовуючи наявну схему (рис. 1) виокремили основні характеристики професійного розвитку особистості науково-педагогічних працівників.

Зважаючи на те, що маємо справу з категорією фахівців, котрі вже досягли певного рівня фізично, морально та розумово, нас цікавитиме соціальний розвиток, а саме професійно-творча складова. Соціальний розвиток особистості – це безперервний системно організований, динамічний процес, у ході якого формуються професійні компетентності, стаються зміни в рівні професіоналізму особистості.

Обґрунтовуючи думку вчених щодо важливості та актуальності особистісного та професійного розвитку,

важливо зауважити, що "в період формування професійної зрілості людини, з одного боку, відбуваються формування індивідуальних характеристик (потреби, інтереси, установлювання, рівень прихильності, особливості інтелекту тощо), які впливають на самовизначення у професії, професійну адаптацію, а з іншого – педагогічна діяльність позитивно або негативно впливає на формування самооцінки, самовизначення" (Міненко, 2015, с. 199).

Отже, підсумовуючи зазначене вище, ми можемо сформулювати поняття "управління особистісно-професійним розвитком науково-педагогічних працівників" як процес, що включає низку кроків і стратегій: постійне навчання та самоосвіта (залучення до наукових конференцій, семінарів, майстер-класів, вивчення нових технологій, методів викладання та дослідницьких підходів, читання наукових статей, книг і публікацій у галузі власного інтересу); участь у наукових дослідженнях (реалізація власних дослідницьких проєктів та публікація результатів, співпраця з іншими вченими та університетами у проведенні спільних досліджень); розвиток педагогічних навичок (використання сучасних методик навчання та оцінювання, рефлексія освітнього процесу та аналіз ефективності викладання); комунікація та міжособистісні навич-

ки (розвиток навичок спілкування зі студентами, колегами та адміністрацією, уміння ефективно вести переговори та вирішувати конфлікти); планування кар'єрного росту (визначення конкретних цілей і завдань для особистого і професійного зростання, розробка індивідуального плану розвитку); етичність і професійна поведінка (дотримання етичних норм і принципів у наукових та педагогічних справах, прийняття відповідальності за власну роботу та вплив на студентів); самопізнання та розвиток особистісних якостей (рефлексія над власними сильними і слабкими сторонами, розвиток комунікативних, організаторських і лідерських навичок); управління часом і стресом (уміння ефективно розподіляти час між найкращими аспектами професійної діяльності, використання стратегій для зниження стресу та підтримки психофізичного здоров'я). Ці аспекти сприяють глибшому розумінню власного професійного шляху, дозволяють досягти високих результатів у науково-педагогічній сфері.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, завдяки ґрунтовному аналізу існуючих педагогічних понять визначено, що особистісний і професійний розвиток є найважливішим для НПП, що, насамперед, пов'язано зі специфікою наукової та викладацької діяльності. Перспективу

Рис. 1. Складові розвитку особистості

подальших досліджень вбачаємо в окресленні сфери управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників окремих регіонів, створенні педагогічних умов для продуктивного особистісно професійного зростання НПП в закладах комунальної власності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Бірук, Н. (2021). Професійно-творчий розвиток особистості педагога-дослідника в умовах діяльності науково-педагогічної школи. Дис. ... канд. пед. наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка. С. 44.

Іванько, О. (2013). Фізичний розвиток дитини. Запоріжжя. С. 4.

Міненко, А. (2015). Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя початкової школи в системі фахової підготовки. *Підготовка фахівців у системі професійної освіти*, 125, 199.

Морозова, М. (2015). Професійний розвиток – навчання впродовж життя. *Вісник післядипломної педагогічної освіти*, 2 (15), 98–104.

Сагач, О. М. (2021). Теоретичні і методичні засади професійного зростання вчителів у системі неперервної педагогічної освіти. Дис. ... д-ра пед. наук. Національний університет "Чернігівський колегіум" імені Т. Г.

Шевченка. С. 52–54.

Сегеда, С. (2018). Методологічні основи категорії "розвиток": філософський аспект. *Економіка та держава*, 10 (20), 14–22.

Харківська, А. А. Квінтесенція розвитку єдиного освітнього простору багаторівневих інноваційних навчальних закладів. *Наукові дослідження та інновації в галузі суспільно-гуманітарних наук: Матеріали I Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф.* (м. Мелітополь, 24 листопада 2021 р.), 1, 344–346.

Шапран, О. (2016). Сучасний психолого-педагогічний словник. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я. М. С. 358.

Ягулов, В. (2002). Педагогіка. Київ: Либідь. 560 с.

REFERENCES

Biruk, N. (2021). Profesiyno-tvorchyj rozvytok osobystosti pedagoghadoslidnyka v umovakh dijajnosti naukovo-pedagoghichnoji shkoly. *Dys. ... kand. ped. Nauk. Zhytomyskij derzhavnyj universytet imeni Ivana Franka*. S. 44.

Ivanjko, O. (2013). Fizychnyj rozvytok dytyny : navch. posibnyk dlja studentiv 3 kursu med. fakuljtetu. S. 4.

Minenok, A. (2015). Osobystisno-profesijnyj rozvytok majbutnjogho vchytelja pochatkovoji shkoly v

systemi fakhovoji pidghotovky. *Pidghotovka fakhivciv u systemi profesijnoji osvity*, 125, 199.

Morozova, M. (2015). Profesiynyj rozvytok – navchannja vprodovzh zhyttja. *Visnyk pisljadyplomnoji pedagoghichnoji osvity*, 2 (15), 98–104.

Sagach, O. M. (2021). Teoretichni i metodychni zasady profesijnogho zrostannja vchyteliv u systemi neperervnoji pedagoghichnoji osvity. *Dys. ... d-ra ped. nauk. Nacion. un-t "Chernighivskij koleghium" imeni T. Gh. Shevchenka. Chernighiv*. С. 52–54.

Segheda, S. (2018). Metodologichni osnovy kateghoriji "rozvytok": filososfskij aspekt. *Еkonomika ta derzhava*, 10 (20), 14–22.

Kharkivska, A. A. (2021) Kvintesentsiia rozvytku yedynoho osvitnoho prostoru bahatorivnevnykh innovatsiinykh navchalnykh zakladiv. *Naukovi doslidzhennia ta innovatsii v haluzi suspilno-humanitarnykh nauk: Materialy I Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf.* (m. Melitopol, 24 lystopada 2021 r.), 1, 344–346.

Shapran, O. (2016). Suchasnyj psykhologho-pedagoghichnyj slovnyk. Perejaslav-Khmeljnyckij: Dombrovskja Ja.M. S. 358.

Jaghupov, V. (2002). Pedagoghika. Kyiv: Lybidj. 560 s.

Стаття надійшла 16.10.2023 р.